

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра права

Кваліфікаційна робота
на тему: «МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В
СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ»

Студента II курсу групи Пр 01-19
факультету економіки і права
освітньо-професійної програми
Конституційне і адміністративне право
денної форми здобуття освіти
зі спеціальності 081 Право
другий (магістерський) рівень вищої
освіти
Ларченка Дениса Володимировича

Допущено до захисту
« ____ » _____ року

Науковий керівник:
Доктор юридичних наук,
професор Шатіло В.А.

Завідувач кафедри права

(підпис)

(ПІБ)

Національна шкала _____
Кількість балів: _____
Оцінка ЄКТС _____

КИЇВ – 2020

Зміст

Перелік умовних скорочень	4
Вступ.....	5
Розділ I. Конституційні права і свободи людини і громадянина в сучасній Україні.....	8
1.1. Загальні положення.....	8
1.2. Громадянські права	10
1.3. Політичні права.....	11
1.4. Соціально-економічні права.....	12
1.5. Культурно-духовні права.....	13
1.6. Конституційно-правовий статус іноземних громадян.....	14
1.7. Обмеження прав людини в умовах надзвичайного стану.....	15
Висновок до розділу I.....	19
Розділ II. Гарантії і механізми захисту прав людини в Україні.....	20
2.1. Конституційні гарантії.....	20
2.1.1. Економічні гарантії.....	21
2.1.2. Політичні гарантії.....	22
2.1.3. Юридичні гарантії.....	23
2.1.4. Організаційні гарантії.....	25
2.2. Механізми захисту прав людини.....	26
2.3. Інститут омбудсмана	29
2.4. Реалізація прав національних меншин в Україні.....	34
2.5. Вплив правозахисних організацій на права людини у правовій системі України.....	36
Висновок до розділу II	42
Розділ III. Проблемні аспекти захисту прав людини в сучасній Україні.....	43
3.1. Проблеми національного судового та позасудового захисту прав людини.....	43
3.2. Не досконалість конституційного правосуддя	48

3.3. Особливості діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини на національному рівні.....	51
Висновок до розділу III	56
Висновки	57
Резюме.....	58
Summary.....	59
Список використаних джерел (література)	60

Перелік умовних скорочень

АПК - Арбітражний Процесуальний Кодекс

АТО - Анти Терористична Операція

ВСУ - Верховний Суд України

ЄС - Європейський Союз

ЄСПЛ - Європейський Суд з Прав Людини

ГА ООН - Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй

ГКУ - Господарський Кодекс України

КАС – Кодекс Адміністративного Судочинства

ККУ - Кримінальний Кодекс України

КМУ - Кабінет Міністрів України

КСУ - Конституційний Суд України

КУ - Конституція України

МП - Міжнародне право

МЮУ - Міністерство Юстиції України

ОВС - Органи Внутрішніх Справ

ПФУ - Пенсійний Фонд України

РЄ - Рада Європи

СКУ - Сімейний Кодекс України

УВС - Управління Внутрішніх Справ

ЦКУ - Цивільний Кодекс України

Вступ

Актуальність: Правовий статус людини і громадянина безпосередньо пов'язаний зі статусом державних інституцій і самоврядних органів. Конституція України встановлює, що органи державної влади та місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [1, ст.19]. Таким чином, діяльність органів державної влади, та місцевого самоврядування має бути спрямованою на служіння особі і суспільству, і будь-які прогалини, колізії та інші недоліки в законах, інших нормативно-правових актах мають тлумачитись і використовуватися на користь людини і громадянина. Ніщо не може бути підставою і ніхто не може примусово робити те, що не передбачено законодавством.

Сучасний конституційний статус особи в Україні ґрунтується на такій основі, де права людини визнаються найвищою соціальною цінністю

Мета: Ця дипломна робота призначена виявити деякі проблемні аспекти захисту прав людини в сучасній Україні і запропонувати шляхи для їх усунення.

Завдання: Ми детально розглянемо всі права і свободи, якими користується людина в сучасній Україні, а також механізми завдяки яким в нашій державі дотримуються чинного законодавства. Крім того ми розберемо, як треба діяти в разі, якщо твої конституційні права порушуються.

Предмет: Права людини — комплекс природних і непорушних свобод і юридичних можливостей, обумовлених фактом існування людини в суспільстві. У Конституції України закріплена ціла низка як традиційних, так і нових гарантій прав та свобод людини та громадянина, які дозволяють кожному громадянину обирати вид своєї поведінки, користуватися економічними й соціально-політичними свободами та соціальними благами як в особистих, так і в суспільних інтересах.

Об'єкт дослідження: Об'єктом дослідження є механізм захисту прав людини в сучасній Україні, вивчення відповідних норм всіх галузей права, які гарантують ці права.

Методи: Вивчення механізмів захисту прав людини підпорядковується спеціальним методам, розробленим певними суспільними і технічними науками, що використовуються теорією держави і права.

- Психологічний метод дає можливість вивчати правову свідомість (суб'єктивне ставлення людей до права і державно-правових явищ) та її роль у правовому вихованні населення з метою формування у людей позитивного свідомого ставлення до правового регулювання.

- Конкретно-соціологічний метод застосовується в теорії держави і права з метою вивчення різних правових і державно-правових інститутів, результативності рішень, що ними ухвалюються, а також ефективності правового регулювання. Вчені, які користуються цим методом, застосовують ряд прийомів, таких, як спостереження, анкетування, інтерв'ювання, що сприяє наближенню теорії до реального життя суспільства.

- Статистичний метод полягає в дослідженні кількісних змін у державно-правовому житті та в обробці результатів відповідних спостережень для наукових і практичних цілей. Статистичний облік (приклад, кількість правопорушень у різні роки, кількість звернень громадян до адміністративних органів) дозволяє виявити певні тенденції в розвитку тих чи інших державно-правових явищ. Особливістю цього методу є масовість статистичних спостережень. Він застосовується при вивченні держави повторністю.

- Порівняльно-правовий метод є конкретизацією частково-наукового порівняльного методу і заснований на зіставленні різних державних і правових систем, окремих державно-правових інститутів для виявлення спільного і відмінного між ними.

- Метод державно-правового моделювання є логічним продовженням частково-наукового методу моделювання. Він дозволяє досліджувати

державно-правові явища, процеси та інститути на їх моделях, тобто шляхом уявного, ідеального відтворення об'єктів, що досліджуються.

- Серед інших спеціально - юридичних методів можна назвати й такі, як метод судової статистики, державно-правового експерименту, вироблення державно-правових рішень, тлумачення правових норм та ін.

Для нашого дослідження ми будемо користуватися порівняльно-правовим методом.

Розділ І. Конституційні права і свободи людини і громадянина в сучасній Україні

1.1. Загальні положення

Юридичні права і свободи є близькими і по суті однаковими поняттями. Будучи закріпленими в конституції вони визначають межі можливих дій, можливість використовувати ті блага і можливості, що надають законодавчі акти для задоволення своїх інтересів і потреб.

Поділ прав на права людини і права громадянина пояснюється тим, що в сучасному суспільному ладі присутній дуалізм громадянського і політичного суспільства. Являючись членом громадянського суспільства кожна людина рівноправна з усіма іншими, а будучи членом політичного суспільства – лише з тими, хто, як і вона, належить до громадян певної держави.

На Генеральній Асамблеї ООН 10 грудня 1948р. було прийнято Загальну декларацію прав людини. У її преамбулі зазначається, що ГА ООН проголошує цю Декларацію прав людини як зразок якому повинні відповідати всі держави з тим, щоб кожна суспільна структура і кожна людина, враховуючи положення цієї Декларації, прагнули сприяти повазі цих прав і свобод. Також шляхом міжнародних прогресивних заходів необхідно забезпечити їх ефективне і повсюдне визнання, як серед держав – членів ООН, так і серед народів, які населяють території, що перебувають під їх юрисдикцією.

Прийняття цієї Декларації, а також інших засадних документів, які встановлюють основні принципи державних відносин, запровадження країнами Європи нових конституцій, створення системи громадянських організацій і регулярне проведення міжнародних конференцій, дало змогу світовій спільноті досягти певної міжнародної стабільності і створити підстави для виключення умов виникнення великих воєнних конфліктів, забезпечити реалізацію конституційних прав і свобод людини.

В інтересах забезпечення захисту засад справедливості 4 листопада 1950р. РЄ, зважаючи на проголошену ГА ООН 10 грудня 1948р. Загальну Декларацію прав людини [2], прийняла Конвенцію про захист прав і основних свобод людини, яка більш відома, як Європейська конвенція з прав людини [3]. Ця конвенція проголосила важливі права і свободи для всіх людей, які проживають у державах – учасниках РЄ, наприклад такі, як право на життя [3, ст.2]; право на свободу і особисту недоторканність [3, ст.5]; право на повагу до приватного і сімейного життя [3, ст.8]); право на свободу думки, совісті й віросповідання [3, ст.9]; право на свободу виявлення своїх поглядів [3, ст.10].

Зазначена Конвенція в перше в світі гарантувала захист прав і основних свобод Європейським судом з прав людини [3].

Правам, свободам і обов'язкам людини і громадянина присвячені статті 21 – 68 розділу II Конституції України [1]. У статті 3 КУ наголошується: «людина визнається найвищою соціальною цінністю, а її права і свободи визначають зміст і спрямованість діяльності держави» [1].

Всі положення КУ про права і свободи людини й громадянина повністю узгоджуються з відповідними положеннями ратифікованих Україною міжнародних правових актів – Загальною декларацією прав людини (1948р.) [2], Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права (1966р.) [4], Міжнародного пакту про громадянські політичні права (1966р.) [5], Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (1966р.) [6], Європейської конвенції з прав людини (1950р.) [3] та інших договорів з прав людини РЄ.

Для того, щоб реалізувати Конституційні права, свободи і обов'язки громадян має діяти принцип їх найвищої юридичної сили. З цього випливає необхідність виконання своїх обов'язків усіма суб'єктами права, як у сфері правотворчості, так і у сфері правореалізації.

Права і свободи людини і громадянина захищаються судом.

Конституційні права і свободи людини і громадянина мають свої певні юридичні особливості:

- виникають безпосередньо з правовідносин, передбачених конституцією, а не на основі загальних правовідносин;
- насамперед виражають відносини громадянина і держави;
- не припиняються і не виникають кожного разу, а діють постійно;
- для всіх громадян їх обсяг і зміст однаковий;
- їх реальність забезпечується не стільки зусиллями окремого громадянина, скільки державним і суспільним ладом.

До конституційних прав і свобод людини і громадянина належать громадянські (особисті), соціально-економічні, політичні та культурно-духовні.

1.2. Громадянські права

Громадянські права і свободи людини і громадянина людини становлять собою основу правового статусу. Всі ці права закріплені в найбільшій кількості статей КУ. Серед них такі як: права на життя, свободу і особисту недоторканність; охорону приватного життя; таємність листування телефонних розмов, поштових та інших повідомлень; недоторканність житла; захист приватного життя особи; користування своєю рідною мовою, а також свобода пересування і вільний вибір місця проживання; свобода совісті та ін. [1, ст.27-35].

Перелічені громадянські права і свободи в конституційному праві мають свої певні особливості:

- вони по суті є невіддільними і природними правами людини, тобто правами кожного і не пов'язані безпосередньо з належністю до громадянства країни;
- особливо значущими і найвразливішими є права щодо недоторканності особи, її житла, приватного життя, таємності листування, телефонних розмов, поштових, телеграфних та інших повідомлень. Ці права належать до предмета ведення ОВС і тому заслуговують на особисту увагу;

- вони включають в себе право на охорону гідності особи, що покладає відповідні обов'язки на державу та інших громадян і передбачає певні правила поведінки і законність дій державних службовців, їх уважне ставлення до людей, що відповідає всім правовим нормам, а також вимоги до членів суспільства не порушувати права і свободи інших громадян [22].

1.3. Політичні права

Політичні права пов'язані з наявністю громадянства України й на відміну від громадянських прав, адресованих КУ кожному, належать тільки громадянам. Реалізація цих прав, в цілому, надає громадянам змогу брати участь у політичному житті і управлінні державою [1, ст.36,38-40]. «Громадяни, асоційовані як народ, здійснюють владу, а окремий громадянин, як індивід, безпосередньо бере участь в цьому процесі. Стосовно політичних прав правосуб'єктність у повному обсязі настає з 18 років» [1].

До політичних прав належить право приймати участь в управлінні справами держави (це може бути здійснено як безпосередньо, так і через своїх представників). Громадяни можуть здійснювати політичну державну владу безпосередньо у формі референдумів, всенародних голосувань з питань державного і місцевого життя, участі у виборах до органів державної влади і місцевого самоврядування. Формами впливу громадян на політичну державну владу країни є вплив виборців на своїх депутатів, а також донесення до них суспільної думки стосовно усіх питань внутрішньої та зовнішньої політики.

До політичних прав так само належить право на об'єднання в політичні партії та різноманітні громадянські організації. Це необхідно для захисту своїх прав і свобод і здійснення політичних, економічних, соціально-культурних, та інших інтересів, за винятком тих обмежень, які встановлює закон в інтересах національної безпеки та громадського порядку, захисту прав і свобод інших людей, охорони здоров'я населення. Крім того невід'ємним політичним правом є можливість збиратися мирно, проводити збори,

мітинги, походи й демонстрації, якщо про них завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи місцевого самоврядування.

Останнім часом у політичній сфері відбуваються деякі реформи, зокрема виборча реформа, переформатування органів державної влади та місцевого самоврядування, прагнення демократизації на усіх рівнях і відкритості процесів щодо прийняття рішень публічного характеру. Ці реформи покликані сприяти забезпеченню політичних прав людини, а також полегшувати дотримання прав осіб, пов'язаних з участю в суспільному житті, таких як мирні зібрання, створення суспільних організацій та ініціативних груп. Проблемні точки змін у політичній сфері, які відбуваються дуже повільно, – це захист виборчих прав внутрішньо переміщених осіб і прав осіб з інвалідністю, налагодження контролю за фінансуванням політичних партій і виборчих кампаній, забезпечення прозорості голосування і контролю за підрахунком голосів, неприпустимість впливу на прийняття державних рішень зовнішніх факторів і новітніх технологій.

1.4. Соціально-економічні права

Соціально-економічні права стосуються таких сфер життя, як трудові відносини, власність, здоров'я, відпочинок і сприяють забезпеченню духовних, матеріальних, фізичних та інших соціально значущих потреб і інтересів особи. Економічні права і свободи розглядаються в ст.13,14,41,42 КУ, соціальні – в ст. 43-49 [1]. Їх виконання робить державу соціальною, а це в свою чергу, забезпечує належний рівень життя людини і можливість для вільного розвитку.

У економічній сфері це, перш за все, створення сприятливого клімату для бізнесу, запровадження партнерства між державою і приватним підприємством, прозорі тендери та конкурсний доступ до державних ресурсів. У питаннях прав людини ці реформи повинні забезпечувати більш ефективну реалізацію економічних і частково соціальних прав.

Держава повинна гарантувати дотримання інтересів бізнесу, а бізнес в свою чергу має добровільно виконувати свої зобов'язання відносно держави і гарантувати повагу до прав споживача.

Зміни в соціальній сфері зосереджені перш за все на медичній та пенсійній реформах, збільшені ПФУ, змінах у галузі соціального захисту окремих категорій населення. Вони надто важливі, для соціальних прав громадян, таких як право на здоров'я, на соціальне забезпечення, на труд та інше. Також ці зміни повинні враховувати інтереси вразливих груп населення, таких як люди з обмеженими можливостями, пенсіонери, багатодітні сім'ї тощо.

1.5. Культурно-духовні права

Культурно-духовні права і свободи в системі конституційних прав належать до самостійних. Це суб'єктивні права людини в духовній, культурній, та ідеологічній сфері. Вони забезпечують можливості вільного доступу до духовних надбань свого народу і людства взагалі, а також їх засвоєння, використання і розвиток.

«До культурних прав і свобод належать права на освіту, свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, на результати своєї інтелектуальної і творчої діяльності» [1, ст.53,54].

Проведені останнім часом реформи в цій галузі передбачають, зокрема, суттєві зміни в системі освіти, як початкової так і вищої: запровадження індивідуального формату навчання; децентралізацію освітніх процесів; залучення фінансування від іноземних інвесторів, бізнесу і місцевих громад; надання керівництву вищих навчальних заходів більш широких повноважень. Ці реформи сприятимуть здійсненню культурних прав людини, а також вдосконалення і поліпшення освітнього процесу.

1.6. Конституційно-правовий статус іноземних громадян

Положення про права, свободи і обов'язки іноземних громадян, рівно як і осіб без громадянства зафіксовані у ст. 26 КУ, яка встановлює: «іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України» [1].

Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [7] закріплює основні права, свободи та обов'язки іноземних громадян. Він визначає порядок вирішення питань, пов'язаних з їх в'їздом в Україну, чи виїздом з неї, а також встановлює підстави відповідальності за порушення порядку перебування в Україні і транзитного проїзду її територією.

Згідно із цим Законом засади правового статусу іноземців полягають у наступному:

- «іноземці мають такі самі права і свободи і виконують такі самі обов'язки, що і громадяни України, якщо інше не передбачено КУ, цим Законом та іншими законами України, а також міжнародними договорами України» [7];
- «іноземці є рівними перед законом незалежно від походження, соціального та майнового стану, расової та національної належності, статі, мови, ставлення до релігії, роду і характеру занять, інших обставин» [7];
- «якщо іноземною державою встановлено обмеження щодо реалізації прав і свобод громадянами України, КМУ може прийняти рішення про встановлення відповідного порядку реалізації прав і свобод громадянами цієї держави на території України. Це рішення набирає сили після його опублікування. Воно може бути скасовано, якщо зникнуть підстави за яких воно було прийнято» [7];
- «здійснення іноземцями своїх прав і свобод не повинно завдавати шкоди національним інтересам України, правам, свободам і законним

інтересам її громадян, та інших осіб, які проживають в Україні» [7];

- «іноземці зобов'язані поважати КУ, закони України і дотримуватися їх, шанувати традиції і звичаї народу України» [7].

1.7. Обмеження прав людини в умовах надзвичайного стану

«Виходячи з міжнародних пактів, КУ встановлює деякі обмеження щодо реалізації прав і свобод людини і громадянина. Так, право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію обмежується законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, яка одержана конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя» [1, ст.34].

«Здійснення права на свободу світогляду і віросповідання може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення. Захисту прав і свобод інших людей» [1, ст.35]. «На таких же підставах може бути обмежене право громадян на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації» [1, ст.36]. «Конституційно встановлюється обмеження щодо права на проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій» [1, ст.39].

Всі ці обмеження викликані необхідністю забезпечення охорони конституційного ладу, національної безпеки, прав і свобод людини і громадянина. Не останню роль в установленні цих обмежень грають міркування щодо збереження добробуту і охорони здоров'я українського суспільства.

В перехідні часи становлення громадянського суспільства потребує в деяких випадках від держави обмеження прав і свобод громадян. У такому складному питанні не припустимі зловживання з боку будь-якої гілки влади, особливо з боку глави держави, чи виконавчої влади. Конституції країн світу,

в деяких випадках передбачають обмеження прав людини, але встановлюють чіткі підстави і певний порядок таких дій. Стаття 64 КУ встановлює, що «конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків передбачених Конституцією. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням терміну дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 60, 62, 63 Конституції» [1].

Йдеться про права на: «рівність громадян перед законом; громадянство і його зміну; життя; повагу до гідності людини; свободу та недоторканність; звернення до органів державної влади; житло; шлюб; рівність дітей в їх правах; захист прав і свобод; відшкодування за рахунок держави матеріальної і моральної шкоди; знання своїх прав і обов'язків; незворотність дії законів та інших нормативних актів; правову допомогу; необов'язковість виконання явно злочинних розпоряджень чи наказів; неможливість подвійного притягнення до юридичної відповідальності; те, щоб особу вважати невинуватою у вчиненні злочину, доки її вину не буде доведено в законному порядку; відмову давати свідчення щодо себе, членів сім'ї та близьких родичів» [1].

Перелік цих прав повністю погоджується з положеннями Міжнародного пакту про громадянські і політичні права і відображає прагнення захистити права і свободи, які мають забезпечуватися за будь-яких обставин, навіть при введенні надзвичайного або воєнного стану.

Обмеження деяких прав людини і громадянина можливі, коли на всій території України, або в окремих її частинах введено надзвичайний стан.

Згідно із Законом України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16 березня 2000 р. «надзвичайний стан – це особливий правовий режим, який може тимчасово вводитися в Україні чи в окремих її місцях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до

людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування відповідно до закону повноважень, які необхідні для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади і місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, зумовлене загрозою обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням терміну дії цих обмежень» [24].

«Указом президента України про введення надзвичайного стану в інтересах національної безпеки та громадського порядку з метою запобігання заворушенням або злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей на період надзвичайного стану можуть запроваджуватися такі заходи» [24]:

- 1) «Встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, а також обмеження свободи пересування на території, де вводиться надзвичайний стан» [24];
- 2) «Обмеження руху транспортних засобів та їх огляд» [24];
- 3) «Посилення охорони громадського порядку та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення та народного господарства» [24];
- 4) «Заборона проведення масових заходів, крім заходів, заборона на проведення яких встановлюється судом» [24];
- 5) «Заборона страйків» [24].

Крім цього «додатково можуть здійснюватися такі заходи, як:

- 1) Запровадження комендантської години, тобто заборона перебувати на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень особи у встановлені години доби;
- 2) Перевірка документів у громадян, а в необхідних випадках і

проведення особистого огляду, огляду речей, транспортних засобів, багажу і вантажів, службових приміщень та житла громадян;

3) Обмеження або тимчасова заборона продажу зброї, отруйних і сильнодіючих хімічних речовин, а також алкогольних напоїв;

4) Тимчасове вилучення у громадян зареєстрованої вогнепальної і холодної зброї та боєприпасів;

5) Заборона виготовлення і поширення інформаційних матеріалів, що можуть дестабілізувати обстановку;

6) Особливі правила користування зв'язком та передачі інформації через комп'ютерні мережі тощо» [24]. У ст. 17 закону також встановлюється «додаткові заходи режиму надзвичайного стану у зв'язку із надзвичайними ситуаціями техногенного або природного характеру» [24].

В умовах як воєнного, так і надзвичайного стану всі органи державної влади повинні діяти в межах Конституції і законів України. Перевищення деякими посадовими особами своїх повноважень зокрема щодо гарантій прав людини і громадянина, які встановлені законом, викликають відповідальність з чинним законодавством.

Відповідно до міжнародного пакту про громадянські і політичні права при введенні надзвичайного стану, негайно після його введення, Україна повинна повідомити Генерального секретаря ООН, а через нього всі держави, які беруть участь у цьому пакті, про обмеження прав і свобод людини і громадянина, та про мету цих обмежень і про причини прийняття такого рішення. У повідомленні повинен бути зазначений термін, на який вводиться відхилення від зобов'язань, передбачених цим пактом.

Висновок до розділу I

Кожній людині має бути забезпечена можливість користуватися основними правами і свободами. Держава зобов'язана гарантувати реальне виконання цих прав і свобод усіма доступними їй засобами. Чим досконаліша реалізація правового статусу особи, тим менше можливість сваволі з боку державних органів.

Конституційні права і свободи громадян України не є якимось випадковим, аморфним поєднанням, а навпаки, є узгодженою системою, яка охоплює усі найважливіші сфери життя і діяльності людини – політичну, соціальну, економічну. Ця система також забезпечує розвиток індивідуальних, фізичних і духовних якостей громадян.

Нажаль, права людини в Україні, на сьогоднішній день не набули статусу загальносуспільних цінностей. Вони слугують лише ціннісними орієнтирами. Більшість проблем, пов'язаних з дотриманням прав людини на національному рівні, пов'язані з тим, що українське суспільство знаходиться у періоді трансформації, а також із затягненням (з об'єктивних і суб'єктивних причин) перехідного періоду та змінами вектору трансформації у процесі розбудови державності.

Гарантування прав і свобод людини – це особливий зовнішній механізм обмеження влади, яка завжди має прагнення до саморозширення і посилення своєї присутності в усіх сферах людського життя.

Розділ II. Гарантії і механізми захисту прав людини

2.1. Конституційні гарантії

«Конституційно-правовий механізм захисту людиною своїх прав – це система влади держави, функцією якої є захист прав людини; процедури такого захисту, а також конституційне право людини на захист, яке реалізується з допомогою держави і за цією процедурою» [8].

Гарантії основних прав і свобод людини та громадянина становлять систему правових норм, умов і вимог, які забезпечують дотримання прав, свобод і законних інтересів особи.

Як свідчить міжнародний досвід, «ефективність гарантій основних прав і свобод людини залежить в першу чергу від рівня розвитку правових відносин та інститутів, стану економіки, рівня правової обізнаності, принципів розподілу життєвих благ, ступеня суспільної злагоди, культури населення, та законотворчої бази. До останньої, зокрема, належить: наявність конституції, чинність якої не може бути призупинено довільно, та чіткої процедури її виконання; законодавче забезпечення користування правами і свободами (до речі, у ст. 16 французької Декларації прав людини зазначено: «Суспільство, у якому не забезпечено користування правами і не проведено розподіл влади, не має конституції»); визнання владою конституції як джерела цієї влади та створення умов її легітимності; конституційні гарантії обмеження надмірного посилення виконавчої влади; наявність компетентних і ефективних органів влади; закріплення у конституції всіх головних прав і свобод людини, що відповідають міжнародним стандартам; наявність незалежної судової гілки влади у вигляді судів загальної і спеціальної юрисдикції, котрі у своїй діяльності спираються на ЦКУ, ККУ, ГКУ, СКУ та ін.; наявність компетентного, високоефективного та авторитетного органу конституційного контролю» [8].

Система гарантій і свобод людини містить передумови економічного,

політичного, організаційного та правового характеру, а також захисту прав і свобод. «Система гарантій – це умови, засоби а також методи, які забезпечують фактичну реалізацію та всебічну охорону прав і свобод особи. Практична реалізація конституційних прав і свобод забезпечується двома категоріями гарантій. Це, перш за все, загальні гарантії, які охоплюють усю сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, спрямованих на практичне здійснення прав і свобод громадян, на усунення можливих причин і перешкод щодо їх неповного або неналежного здійснення, на захист прав від порушень. По-друге, це спеціальні (юридичні) гарантії – правові засоби і способи, за допомогою яких реалізуються, охороняються, захищаються права і свободи громадян, усуваються порушення прав і свобод, поновлюються порушені права» [21].

Загальні гарантії прав і свобод можна класифікувати на економічні, політичні, юридичні та організаційні.

2.1.1. Економічні гарантії

«Економічні гарантії конституційних прав і свобод громадян України – це спосіб виробництва; економічний лад суспільства, який забезпечує неухильне зростання продуктивних сил на основі визнання й захисту різних форм власності на засоби виробництва; соціально орієнтована ринкова економіка; економічна свобода громадян та їхніх об'єднань у виборі форм і здійсненні підприємницької діяльності» [21].

Економічні, або, як їх часто називають, матеріальні гарантії є передумовами для здійснення прав і свобод громадян. До економічних гарантій відносять: соціальне партнерство між людиною і державою, працівником і працедавцем, виробником і споживачем, проголошення рівності всіх форм власності, існування соціальної держави. Матеріальні умови життя суспільства виконують гарантійну функцію щодо

юридичних прав та обов'язків. Гарантованість прав особи є суспільним відношенням особливого роду [22].

Економічною гарантією захисту прав і свобод громадян виступає також закріплений в Конституції України принцип економічного різноманіття, зокрема закріплення і захист різних форм власності, свобода економічної діяльності, єдність економічного простору та вільне переміщення матеріальних ресурсів тощо.

2.1.2. Політичні гарантії

Але реального змісту економічні гарантії набувають тільки у зв'язку з політичними (поділ влади, багатопартійність, політичний плюралізм, місцеве самоврядування, дотримання режиму законності тощо). Незважаючи на те, що економічні та політичні умови є вирішальними для забезпечення того чи іншого права особи, вони не можуть бути вичерпними для всього процесу гарантування. В цьому зв'язку говорять про загальні умови і спеціальні засоби забезпечення прав та свобод.

«До політичних гарантій належать: держава - головний організатор здійснення та захисту прав людини; народне волевиявлення, яке здійснюється безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування; право громадян на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення й захисту своїх прав і свобод; право громадян на участь в управлінні державними справами, у референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування; право громадян звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» [23].

2.1.3. Юридичні гарантії

«Юридичні гарантії – це надання державою формальної (юридичної) загальнообов’язковості тим умовам, які необхідні для того, щоб кожна людина могла скористатися своїми конституційними правами і свободами. Юридичні гарантії встановлюються державою в Конституції і нормах поточного законодавства. Їхньою метою є реальне забезпечення правовими засобами максимального здійснення, охорони й захисту конституційних прав і свобод громадян» [23]. Зокрема, Основний Закон передбачає ряд конкретних гарантій, які є традиційними для Конституції і законів України. До них належать:

- «право на оскарження у суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів самоврядування, посадових і службових осіб» [1, ст.55];

- «право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної шкоди, що завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю зазначених органів і осіб»;

- «право знати свої права і обов’язки; закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права й обов’язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом; закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права та обов’язки громадян, але не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є не чинними [1, ст.57]; гарантується неприпустимість зворотної дії закону; ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визначалися законом як правопорушення» [1, ст.58];

- «право на правову допомогу, яке означає, зокрема, що кожний вільний у виборі захисника своїх прав і що у випадках, передбачених законом, ця допомога надається безкоштовно» [1, ст.59].

- «принцип необов'язковості виконання явно злочинного розпорядження чи наказу» [1, ст.60];

- «принцип презумпції невинності людини, який означає, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку та встановлено обвинувальним вироком суду, і що ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину» [1, ст.62];

- «гарантія неприпустимості обмеження конституційних прав і свобод означає, що ці права і свободи не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією» [1, ст.64].

Призначення цих нормативно-правових гарантій, що містять Конституція і закони України, полягає у тому, щоб забезпечити найсприятливіші умови, за яких закріплений у Конституції України статус людини і громадянина став би фактично і юридично зафіксованим статусом кожної особи. Гарантії, таким чином є тим інструментом, який дає змогу здійснити необхідний у правовому статусі громадян перехід від передбаченої в Конституції та законах України можливості до реальної дійсності.

Тобто за своєю сутністю юридичні гарантії є певними визначеними державою умовами, з настанням яких громадяни мають можливість реалізовувати свої права, свободи і законні інтереси. Змістом юридичних гарантій реалізації прав і законних інтересів громадян є їх ефективна охорона, захист прав та свобод, виконання державою відповідних зобов'язань.

До характерних ознак юридичних гарантій слід віднести: їх матеріальний зміст, тобто те, в чому гарантії прав та свобод особи в загальному вигляді знаходять свій прояв у реальному повсякденному бутті; функціональне призначення [13]. Функціями гарантій є створення можливості повнішого втілення в життя прав та свобод особи, їх охорона і захист від ймовірних порушень з боку як окремих органів держави, посадових осіб, так і громадян.

2.1.4. Організаційні гарантії

Організаційно-правові гарантії захисту конституційних прав і свобод посідають чільне місце в системі гарантій. Їх прийнято визначати як механізм держави, органи місцевого самоврядування, посадові особи, засоби масової інформації, політичні партії і громадські організації, міжнародні правозахисні організації та їх діяльність у сфері правотворчості й правозастосування, спрямовану на створення умов для безперешкодного користування громадянами своїми правами і свободами.

Можна сказати, що «організаційні гарантії – це організаторська діяльність держави та всіх її органів, посадових осіб, громадських організацій зі створення сприятливих умов для реального користування громадянами своїми правами і свободами» [23].

До організаційних гарантій відносять: структуру, взаємини, матеріально-технічне забезпечення суду та інших органів захисту прав людини і громадянина, загальну ефективність судової та правоохоронної діяльності, професійний рівень суддів та працівників інших правоохоронних органів тощо.

Посилаючись на думку І. Марочкіна, до організаційно-правових гарантій захисту конституційного права людини та громадянина на судовий захист, можемо зарахувати такі: «гарантування звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина безпосередньо на підставі Конституції [1, ч.3 ст.8]; захист прав і свобод людини та громадянина судом, гарантування кожному права на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [1, ч.1,2 ст.55]; право кожного після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна [1, ч.4 ст.55];

належність до частини національного законодавства України чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [1, ч.1 ст.9]; закріплені Конституцією права і свободи людини та громадянина є не вичерпними [1, ч. 1 ст. 22]» [19].

Характеризуючи організаційно-правові гарантії захисту права людини та громадянина на судовий захист у сфері публічних правовідносин, необхідно врахувати норму ст. 2 КАС України, якою визначено «завдання адміністративного судочинства: захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів під час здійснення ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень шляхом справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду адміністративних справ» [18].

2.2. Механізм захисту прав людини в сучасній Україні

Наука конституційного права, не має, на жаль, теоретичного обґрунтування того, яким має бути конституційно-правовий механізм захисту людиною своїх прав. Зазвичай, поняття «механізм» розкривається як система правових засобів. «Метою цих засобів є захист прав людини, потреба в такому захисті виникає при вчиненні певного правового правопорушення чи об'єктивно-протиправного діяння. Такі юридичні факти зумовлюють виникнення охоронного суб'єктивного права, яке в юридичній науці називається домаганням і реалізується у рамках правоохоронних відносин, що виникають або можуть виникнути із передбачених законом конфліктних ситуацій, що перешкоджають здійсненню регулятивних правовідносин» [9, ст.54].

Право на захист – це матеріально суб'єктивне право правоохоронного характеру, що виникає завдяки порушенню регулятивного суб'єктивного права на боці потерпілого.

Що стосується рис правоохоронних відносин:

1) Право на захист означає можливість вдатися у необхідних випадках до примусової сили держави, тобто суб'єктом правоохоронних, відносин, як правило, має бути державний орган, без якого такий примус неможливий. Тому учасниками цих правовідносин, з одного боку, є носій права на захист, а з іншого – певний державний орган влади.

2) Цей державний орган повинен діяти на підставі право-встановлювальної функції держави, яка має конкретне вираження у нормативно-правовому акті.

3) Властивістю Правоохоронним відносинам властиво те, що на їх основі зароджуються відповідні процесуальні відносини, які встановлюють порядок і процедуру застосування державно-правових заходів юридичної відповідальності та захисту.

«Щоб реалізувати права і свободи людини треба, щоб особа сама бажала цього і мала певний рівень правового виховання і правової культури. Тому роль держави у формуванні належної правової свідомості у кожного громадянина є надзвичайно важливою». На це, зокрема, звернуто увагу в Концепції державно-правової реформи у сфері захисту прав людини в Україні [25].

Важливими передумовами і одночасно елементами захисту прав людини і громадянина в системі гарантій в нашій державі повинні виступати норми та принципи матеріального і процесуального права, які закріплені у КУ і які мають бути реалізовані у сучасному законодавстві й судовій практиці. До таких норм та принципів належать наступні: принцип, що «конституційні права і свободи не можуть бути скасовані, а при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних не допускається звуження змісту та обсягу існуючих

прав і свобод» [1, ст. 22]; принцип передбачуваності та ясності законів, які приймаються.

На сьогодні головною юридичною гарантією прав і свобод людини є судовий захист. Судова влада завжди здійснюється завдяки конституційному, адміністративному, цивільному, та кримінальному судопровадженню. Оскарженими у суді мають бути рішення, дії або бездіяльність, внаслідок котрих порушені права і свободи громадян. Також у судовому порядку може бути оскаржено, якщо на громадянина покладені не передбачені законом обов'язки, або громадянин був незаконно притягнений до будь-якої відповідальності. Об'єктом оскарження у суді можуть бути також перешкоди, що створені для того щоб унеможливити користування громадянами своїми законними конституційними правами.

В Україні, згідно з Конституцією, «судовий захист прав і свобод покладено на систему судів загальної юрисдикції та спеціалізовані суди» [1, ст. 125], а також на Конституційний Суд України (ст. 42 Закону України «Про Конституційний суд України» [10]).

Впровадження системи адміністративної юрисдикції, яка відіграє значну роль у механізмі захисту прав людини в багатьох Європейських країнах, зокрема у Франції, в Україні знаходиться в початковому стані [21].

«Значне місце у механізмі захисту прав і свобод людини належить контролю за додержанням законодавчими, виконавчими та судовими органами положень Конституції про права і свободи людини та громадянина. Такий контроль у світовій конституційній практиці здійснюється у двох формах: у формі звичайної процедури контролю за конституційністю нормативних актів та у вигляді спеціальних процедур, формально-юридичного забезпечення основних прав і свобод. Такими спеціальними засобами захисту конституційних прав громадян є: «конституційна скарга» (ФРН, Австрія), наказ «хабеас корпус» (як у країнах загального права, так і в державах з іншими правовими системами), процедура «ампаро»

(Іспанія, ряд країн Латинської Америки)» [21].

Перша форма контролю в Україні здійснюється наступним чином: згідно зі ст. 147 КУ, КСУ розбирає всі питання щодо відповідності законів і правових актів КУ і оголошує їх офіційне тлумачення. При цьому захист прав і свобод кожної людини можливий шляхом конституційного звернення або письмового клопотання до КСУ, в якому йдеться про необхідність офіційного тлумачення Конституції та законів України для забезпечення реалізації чи захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина (ч. 1 ст. 42 Закону України «Про Конституційний Суд України») [10].

Якоїсь особливої процедури забезпечення прав і свобод громадян законодавством України не передбачено.

КУ чітко визначає систему органів та осіб, які мають захищати права і свободи людини та громадянина. Це Президент України, як гарант прав і свобод людини і громадянина [1, ст.102], Верховна Рада України, яка на законодавчому рівні визначає права і свободи людини та громадянина, гарантії цих прав і свобод [1, ч.1 ст.92], Кабінет Міністрів України, який повинен вживати заходів щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина [1, ч.2 ст.116], місцеві державні адміністрації і органи самоврядування на відповідній території, які повинні забезпечувати додержання прав і свобод громадян [1, ч.2 ст.119], підсистема судів загальної юрисдикції та спеціалізованих судів [1, ст.125], Конституційний Суд України [1, ст. 147] і [10, ст.42]; Уповноважений Верховної Ради України з прав людини [1, ч.17 ст.85], прокуратура, адвокатура, інші правоохоронні органи України.

2.3. Інститут омбудсмана

В систему органів, які відповідають за дотримання прав і свобод громадян входять не лише правові інститути. Багато країн мають спеціальні служби омбудсмана. Ця назва походить від королівських уповноважених у Швеції XVIIст. [11], які безпосередньо відповідали за своєчасне й

оперативне реагування влади на звернення та скарги громадян.

В деяких країнах ця служба репрезентована однією особою (Австрія, Франція, Росія, Польща, Португалія, Велика Британія, Іспанія та ін.), в інших – колегіальним органом (Угорщина та ін.) [23].

Зазвичай омбудсман призначається і звільняється з посади органом законодавчої влади. Він розглядається як орган, незалежний від іншої публічної влади у сфері здійснення своєї компетенції.

Ця служба має досить широкий спектр повноважень: «розгляд скарг громадянина на порушення його конституційних прав; проведення розслідування за власною ініціативою, якщо є підозра що дії адміністрації порушують закон або суперечать справедливості й доцільності, чи є факти зловживання владою. Омбудсман зобов'язаний викривати корупцію в діяльності службових осіб, розглядати скарги щодо публічної служби, адміністрації держави, тюремної служби, нерівних можливостей доступу до державної служби. Він має право викликати необхідних осіб, вимагати пред'явлення документів, вести допит будь-якої особи, вимагати від будь-яких осіб співпраці та використовувати їх знання при розслідування» [12].

Але, акти й рішення, що приймає омбудсман, не мають юридичної сили. Кожного року омбудсман подає до парламенту доповіді, на основі яких парламент приймає відповідні рішення до порушників закону.

Сфера діяльності омбудсмана – відносини між громадянином і представниками державної влади (органами, посадовими і службовими особами). Справи, в яких громадяни взаємодіють між собою до компетенції омбудсмана не належать.

Однією з важливих правових гарантій захисту прав людини в Україні є відповідальність тих хто їх порушив. Ефективність цієї гарантії визначається обсягом правової допомоги, який може бути наданий особі, і тим, як вона зможе користуватися своїми правами.

В сучасний період обсяг правових засобів захисту прав людини значно розширено завдяки підключенню до національних і внутрішньодержавних

інститутів, а також органів системи міжнародної юрисдикції. Йдеться про міжнародно-правові гарантії прав людини, які закріплено в універсальних і регіональних міжнародних документах (наприклад, Загальній декларації прав людини, Європейській конвенції із захисту прав людини).

Але інститут судового захисту прав людини має істотні недоліки. Всі скарги на порушення прав людини зазвичай приймаються до судового розгляду вже після того, як було вичерпано інші засоби правового захисту.

Одночасно з прийняттям Конституції в Україні було запроваджено службу омбудсмана. Згідно з ч. 17 ст. 85 Конституції України до повноважень Верховної ради України належать: «призначення на посаду та звільнення з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; заслуховування щорічних доповідей про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні» [1].

Більш докладно всі питання організації і діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини визначено в Законі України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» [12].

Згідно з Законом «парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції здійснює на постійній основі Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. У своїй діяльності Уповноважений керується Конституцією, законами України та чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України» [12].

Сферою застосування цього Закону є відносини, що виникають між громадянином України, при реалізації його прав і свобод, незалежно від місця його перебування, або іноземцем чи особою без громадянства, які перебувають на території України, та органами державної влади, об'єднаннями громадян і підприємствами, органами місцевого самоврядування, установами і організаціями, незалежно від форм власності, та їх посадовими та службовими особами.

Метою парламентського контролю за додержанням конституційних прав і свобод людини та громадянина, що його здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, є: «захист прав і свобод людини та громадянина, проголошених Конституцією, законами України та міжнародними договорами України; додержання та повага до прав людини і громадянина з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій та їх посадових і службових осіб; запобігання порушенням прав і свобод людини та громадянина або сприяння поновленню порушених прав; сприяння приведенню законодавства України про права і свободи людини та громадянина у відповідність до Конституції України, міжнародних стандартів у цій галузі; поліпшення і подальший розвиток міжнародного співробітництва у галузі захисту прав і свобод людини та громадянина; запобігання будь-яким формам дискримінації щодо реалізації людиною своїх прав і свобод; сприяння правовій інформованості населення та захист конфіденційної інформації про особу» [12].

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини може здійснювати свою діяльність на підставі даних про порушення прав і свобод людини та громадянина, які отримує за зверненнями громадян України, осіб без громадянства чи їхніх представників, народних депутатів України, а також за власною ініціативою. «Уповноважений приймає та розглядає звернення громадян України, іноземців, осіб без громадянства або осіб, які діють в їхніх інтересах», відповідно до Закону України «Про звернення громадян» [13]. Такі звернення подаються Уповноваженому протягом року після вчинення порушення прав і свобод людини і громадянина. В окремих випадках цей строк може бути подовжений Уповноваженим, але у будь-якому випадку він не повинен перевищувати двох років.

Під час звернення Уповноважений відкриває провадження у справі про порушення прав і свобод людини і громадянина; роз'яснює зміст заходів, які має вжити особа, яка подала звернення, направляє це звернення за належністю

в органи, до компетенції яких належить розгляд даної справи, та контролює процес розгляду цього звернення, або відмовляє в подальшому розгляді. «Уповноважений не розглядає тих звернень, які розглядають суди, зупиняє вже розпочатий розгляд, якщо заінтересована особа подала позов, заяву або скаргу до суду» [12].

Повідомлення про прийняття звернення до розгляду або відмова в прийнятті звернення до розгляду надсилається у письмовій формі особі, яка його подала. Кожна відмова у прийнятті звернення до розгляду має бути вмотивованою.

Відповідно до Закону «Уповноважений повинен реагувати на порушення положень Конституції, законів України, міжнародних договорів України стосовно прав і свобод людини і громадянина» [12].

Актами такого реагування є звернення Уповноваженого (конституційне подання та подання до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій, незалежно від форми власності, їх посадових і службових осіб).

Конституційне подання вноситься до КСУ з приводу вирішення питання про відповідність Конституції закону України, чинного правового акта ВРУ, Акта Президента України та КМУ, офіційного тлумачення Конституції та законів України.

«Подання Уповноваженого – це акт, який він вносить до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій, незалежно від форми власності, їх посадовим і службовим особам для вжиття відповідних заходів у місячний строк щодо усунення виявлених порушень прав і свобод людини і громадянина» [12].

2.4. Реалізація прав національних меншин в Україні

Україна – багатонаціональна держава, тому механізм реалізації прав національних меншин є надзвичайно складним процесом і залежить від цілого комплексу різноманітних чинників. Деякі з цих прав можуть бути реалізовані індивідуально (наприклад, такі як право вільно обирати та відновлювати національність), інші – лише в складі національної меншини (право на створення національних громадських об'єднань, тощо). Існують і такі права, які можуть бути реалізовані як індивідуально, так і колективно.

«Громадяни, які належать до національних меншин в нашій країні, мають можливість обирати форми і обсяг здійснення прав, які їм надані чинним законодавством, і реалізувати їх або особисто, або ж через відповідні державні органи та громадські об'єднання» [28].

«Головні елементи механізму реалізації прав національних меншин в Україні такі:

- 1) система законодавчих актів, які закріплюють правовий статус національних меншин;
- 2) система міжнародно-правових документів щодо статусу національних меншин, підписаних і ратифікованих Україною;
- 3) правові акти державних органів виконавчої влади, спрямовані на забезпечення національної самобутності та задоволення національно-культурних потреб представників різних національних меншин;
- 4) система державних органів та установ, які безпосередньо займаються проблемами розвитку національних меншин, здійснюють контроль за дотриманням чинного законодавства у сфері міжнаціональних відносин та національно культурного розвитку;
- 5) система громадських організацій і рухів, покликаних сприяти задоволенню національно-культурних потреб національних меншин;
- 6) цільові програми національно-культурного відродження націй і народностей;

7) спеціальні фонди розвитку національних меншин шляхом кооперування матеріальних і фінансових ресурсів державних органів, громадських організацій і рухів, окремих громадян» [22].

«Гарантії реалізації прав національних меншин в Україні – це сукупність взаємоузгоджених політичних, економічних та соціально-культурних чинників, які створюють необхідні умови для збереження національної самобутності та розвитку певної національної меншини як єдиного організму, а також правових засобів, спрямованих на забезпечення їх фактичного використання та захисту» [21].

Систему гарантій реалізації прав національних меншин складають два типи гарантій:

1) Загальні

До них входять: політичні, економічні, соціально-культурні гарантії;

2) Спеціальні.

Вони включають правові та інституційні гарантії.

«Правові гарантії становлять сукупність законодавчо встановлених засобів, які визначають порядок реалізації (використання), а в разі необхідності – охорони та відновлення як прав національних меншин та національних груп, так і їх окремих представників. Інституційні (організаційні) гарантії – це система інституцій, державних установ та недержавних організацій, які покликані сприяти здійсненню прав національних меншин, забезпечити їх захист та поновлення» [28].

«У ВРУ створено Комітет з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин. У системі центральних органів виконавчої влади діє Державний комітет України у справах національностей та міграції. При Президентові України створено Раду з питань мовної політики, Раду представників громадських організацій національних меншин України. За

участю Кабінету Міністрів України створено ряд міжурядових комісій: Українсько-Словацьку комісію з питань національних меншин, освіти і культури; Українсько-Угорську комісію з питань забезпечення прав національних меншин; Змішану міжурядову Українсько-Румунську комісію з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин тощо» [23].

2.5. Вплив правозахисних організацій на права людини у правовій системі України

Правозахисні неурядові організації створені для того, щоб сприяти реалізації прав і свобод людини. В межах цієї діяльності можна виділити два напрямки:

- Сприяння реалізації прав тих осіб, що є учасниками організації;
- Сприяння реалізації прав людини в цілому.

Неурядові організації, що декларують допомогу у реалізації та захисті прав людини, як основну мету своєї діяльності, є правозахисними. Але, діяльність неурядових організацій може не сприяти безпосередньо реалізації прав людини, вона може приділяти більше уваги підвищенню рівня правосвідомості і правової культури, утвердженні прав людини як певних цінностей у суспільстві. Особливо важлива така діяльність в умовах трансформаційного суспільства, оскільки для такого суспільства характерна наявність суперечностей та відсутність єдиних ціннісних орієнтирів у соціумі [21].

У той же час, деякі правозахисні організації поєднують свою діяльність з безпосередньої реалізації та захисту прав людини з аналітичною, правовиховною, та просвітницькою. Ці організації спрямовані безпосередньо на захист прав людини, відновлення та попередження порушень її прав, контроль за дотриманням цих прав державою, а також розповсюдження

інформації про права і свободи. Вони займаються підготовкою незалежних доповідей, статистичних даних, пропозицій до реформування законодавства, дослідницькою діяльністю у сфері прав людини. Правозахисні організації володіють, або щонайменше повинні володіти «професійним» рівнем захисту прав людини. «Правозахисний підхід виявляється привабливим для низки неурядових організацій, що вважають себе прогресивними. По-перше, вони засновані на правах людини і тому, можуть зосереджуватися на низовій мобілізації, колективних діях та пропаганді. Розвиток цих організацій складає конкуренцію існуючим владним структурам. По-друге, враховуючи заснованість на міжнародному праві, правозахисний підхід передбачає перехід до розвитку в правовому полі і відхід від понять доброзичливості і милосердя. Нарешті, таке зосередження на правах людини включає конструктивістський підхід, через який певні суб'єкти можуть формулювати і виступати за права, які ще не визнані законом. Це може спричинити боротьбу за права, які ще не інституціоналізовані у міжнародній системі прав людини» [23].

Правозахисні організації впливають на всю систему реалізації та захисту прав людини, зокрема володіють специфічними інструментами впливу та застосовують широкий асортимент незаборонених законом засобів захисту прав. На жаль, на національному рівні на долю цих організацій часто залишається лише формальна присутність при прийнятті важливих державних рішень, а висунуті ними пропозиції не ураховуються. Крім того, в українському суспільстві правові організації відчують брак правової активності громадян і низьку ступінь їх участі у громадських проектах.

Неурядові організації можуть забезпечувати контроль за діяльністю держави і здійснювати певне стримування у випадках надмірного втручання у сферу соціуму. Виступаючи суб'єктами контролю за діяльністю держави, правозахисні організації використовують особливі засоби реагування на надмірне втручання останньої у простір громадянського суспільства. «Для сформованих громадянського суспільства та правової держави характерна не тільки наявність певної кількості впливових неурядових організацій, а й

згуртованість їх у питаннях контролю над втручанням держави у простір такого суспільства, досягненні відповідних загальносоціальних інтересів, спрямованості на максимальну реалізацію прав людини» [22].

У цій якості вони виступають не тільки як сукупність індивідів об'єднаних за ознакою спільних інтересів, а і як складна, структурована сукупність, що володіє певною новою якістю – згуртованістю цих інтересів, спрямованих на об'єднання їх з інтересами інших осіб та відповідних інституцій, а також на виконання і захист прав людини.

Я вважаю за необхідне підкреслити, що неурядові організації мають значні переваги у реалізації та захисті прав людини, які пов'язані з можливістю використовувати нові, революційні стратегії. Крім того, вони швидше і легше пристосовуються до суспільних змін. Такі організації можуть застосовувати «веб-захист» прав, використання інформаційних технологій і можливостей Інтернету. І тут вже можна вирізняти дві стратегії – «традиційну» та «інноваційну». Суть традиційної стратегії полягає у використанні веб-технологій як додаткових. Вона зосереджена на інформаційному боці (приміром, розміщення на сайті організації літератури з прав людини, повідомлень про цілі, структуру і місцезнаходження об'єднання, прикладів скарг та позовів). Хоча більшість організацій мають веб-сайти і взаємодіють з такими технологіями, як соціальні мережі, дослідження показують, що багато сучасних організацій просто використовують розвинуті можливості Інтернету для розширення існуючих програм і заходів. Неурядові організації мають набагато менше шансів вийти на передній край творчої діяльності, ніж окремі активісти, хоча сучасні дорослі і молоді люди в усьому світі стають все більш залежними від Інтернету. Інноваційна стратегія характеризується використанням онлайн допомоги, швидким розміщенням новин, трансляцією подій за допомогою соціальних мереж і привертанням уваги до проблем прав людини різними засобами. Найважливіше питання для неурядових організацій полягає в тому, як використати інноваційні технології для захисту прав людини. Розуміння потенційних переваг і пасток онлайн

пропаганди може допомогти кращому виконанню різних місій і досягненню цілей завдяки Інтернету, а також ефективному сприянню діалогу з питань прав людини, впливу на політичні рішення, збору даних про порушення прав або координації положення вразливих груп населення.

Широка, багаточисельна та впливова система неурядових організацій здатна суттєво поліпшити дотримання та захист прав людини. Сьогодні на національному рівні правозахисні організації не являють собою впливової сили, а навпаки, є розрізненими частинами соціуму. Деякі з українських неурядових організацій, у тому числі тих, що подають себе як правозахисні, являються такими лише чисто формально і сприяють не реалізації та захисту прав людини, а лобіюванню специфічних інтересів певних осіб, проголошують одні цілі своєї діяльності, а впроваджують інші, пов'язані з набуттям певних матеріальних і нематеріальних благ для своїх засновників та учасників.

«Разом з тим, в Україні досить успішно функціонують впливові міжнародні (зокрема, Amnesty International, Freedom House, Human Rights Watch) [26] і національні правозахисні організації та коаліції (зокрема, Українська Гельсинська група, Харківська правозахисна група, Вінницька правозахисна група, Фундація прав людини, Центр громадянських свобод, Центр з надання інформації про права людини)» [27]. Крім того, активізація та поява нових неурядових організацій, їх об'єднань та ініціатив пов'язана з подіями останніх років – громадськими протестами 2013-2014 рр., агресією Російської Федерації проти України, розпочатою у 2014 році, та її наслідками (зокрема, «Крим SOS», Кримська діаспора, Кримська правозахисна група, Ініціативна група з прав людини в Криму, Справедливість заради миру на Донбасі).

Прикладом діяльності правозахисних організацій на Україні може слугувати активне сприяння Харківської правозахисної групи в справі «Про право на правову допомогу». «Відповідно до Рішення КСУ у справі за конституційним зверненням громадянина І. В. Голованя щодо офіційного

тлумачення положень статті 59 КУ від 30 вересня 2009 року № 1-23/2009, гарантування кожному права на правову допомогу в контексті частини другої статті 3, статті 59 КУ [1] покладає на державу відповідні обов'язки щодо забезпечення особи правовою допомогою належного рівня. Такі обов'язки обумовлюють необхідність визначення в законах України, інших правових актах порядку, умов і способів надання цієї допомоги. Проте не всі галузеві закони України, зокрема процесуальні кодекси, містять приписи, спрямовані на реалізацію такого права, що може призвести до обмеження чи звуження змісту та обсягу права кожного на правову допомогу. Крім того, гарантування кожному права на правову допомогу є не тільки конституційно-правовим обов'язком держави, а й дотриманням взятих Україною міжнародно-правових зобов'язань відповідно до положень Загальної декларації прав людини 1948 року [2], Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [3], Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року [5] тощо.

За змістом статті 64 КУ [1] конституційне право кожного на правову допомогу у жодному випадку не може бути обмежено. Відповідно до Основного Закону України положення «кожен має право на правову допомогу» (частина перша статті 59) є нормою прямої дії (частина третя статті 8), і навіть за умови, якщо це право не передбачене відповідними законами України чи іншими правовими актами, особа не може бути обмежена у його реалізації.

Це стосується, зокрема, і права свідка на отримання правової допомоги під час допиту у кримінальному процесі та права особи у разі надання нею пояснень у державних органах. Положення частини першої статті 59 КУ [1] «кожен має право на правову допомогу» треба розуміти як гарантовану державою можливість будь-якій особі незалежно від характеру її правовідносин з державними органами, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, юридичними та фізичними особами вільно, без неправомірних обмежень отримувати допомогу

з юридичних питань в обсязі і формах, як вона того потребує.

Положення частини другої статті 59 КУ «для надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура» в аспекті конституційного звернення треба розуміти так, що особа під час допиту її як свідка в органах дізнання, досудового слідства чи дачі пояснень у правовідносинах з цими та іншими державними органами має право на правову (юридичну) допомогу від обраної за власним бажанням особи в статусі адвоката, що не виключає можливості отримання такої допомоги від іншої особи, якщо законами України щодо цього не встановлено обмежень» [29].

Висновок до розділу II

Отже, ми можемо зробити висновок що, юридичний механізм захисту людиною своїх прав являє собою динамічний взаємозв'язок носія права на захист та відповідного державного органу, що здійснюється у процесуальному режимі реалізації правоохоронних відносин з метою захисту суб'єктивного права.

Практична реалізація конституційних прав і свобод в правових державах забезпечується двома категоріями гарантій: загальними та юридичними. За їх допомогою охороняються реалізуються і захищаються усі права і свободи громадян, А також усуваються порушення прав і свобод і поновлюються права, яких було не дотримано.

Правозахисні організації, як національні, так і міжнародні, володіють специфічними засобами впливу та можуть сприяти забезпеченню поваги, до прав людини, а також дотриманню, здійсненню та захисту цих прав. Однак, на жаль в сучасній Україні система цих організацій поки ще не є достатньо потужною та розвинутою.

Розділ III. Проблемні аспекти захисту прав людини в сучасній Україні

3.1. Проблеми національного судового та позасудового захисту прав людини.

Забезпечення реалізації та захисту прав людини здійснюється, передусім, через чітко встановлені відповідні механізми, які включають судові та позасудові способи захисту і гарантуються державою.

«Оскільки ефективність таких механізмів в Україні доволі низька, а принципи їх створення та функціонування, на жаль, часто залишаються декларативними положеннями, національна правова система опинилася у своєрідній точці біфуркації. Тому було обрано шлях реформування правової системи, важливою часткою якого є надання правам людини дієвості та забезпечення захисту (через ці механізми) у разі порушення» [15].

В межах механізму захисту прав, забезпечення функціонування якого покладається на державу, судовий захист прав людини в Україні здійснюють відповідні судові установи, позасудовий – державні органи та органи місцевого самоврядування.

Наприклад, позасудовими способами захисту може бути звернення до Уповноваженого ВРУ з прав людини, прокуратури, місцевих органів із захисту прав споживачів і таке інше.

Проблеми застосування судового та позасудового захисту прав людини в Україні виникають, як завдяки деяким вадам системи правосуддя і недосконалості усього масиву органів публічної влади, так і на загальних вадах національної правової системи та суспільно-державного устрою.

Так, показовою є справа «Бочан проти України (№2)» [14]. Пані Марія Іванівна Бочан, двічі зверталася до ЄСПЛ, і двічі виграла справу проти України. На момент винесення рішення Великою Палатою їй виповнилося 97 років.

З 1997 року пані Бочан намагалася довести свої права на частину будинку та землі. «Частину зазначеного будинку було побудовано на її кошти та кошти покійного чоловіка, чоловік законно отримав право на користування земельною ділянкою, яке вона згодом успадкувала, договір купівлі-продажу, на якому ґрунтувався позов особи, що перешкоджала їй отримати майно, був підроблений» [14]. Заявниця неодноразово зверталася до національних судів. У результаті, після направлення ВСУ справи на розгляд нижчестоящих судів з іншою територіальною підсудністю, заявниці було відмовлено у задоволенні позову.

У 2001 році заявниця звернулася до ЄСПЛ, зі скаргою на несправедливість і тривалість провадження у національних судах. У 2007 році ЄСПЛ постановив, що було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції [3] (право на справедливий суд).

Однак рішення не було виконано Україною (ВСУ відмовив заявниці у перегляді свого попереднього рішення), тому пані Бочан знов звернулася до ЄСПЛ. У 2014–2015 роках ЄСПЛ розглянув друге звернення заявниці. Суд зазначив, що «у своїй ухвалі від 14 березня 2008 року ВСУ грубо викривив висновки рішення суду від 3 травня 2007 року. Зокрема, ВСУ зазначив, що Суд встановив, що рішення національних судів у справі заявниці були законними та обґрунтованими і що їй було присуджено відшкодування у зв'язку з порушенням гарантії щодо «розумного строку», а ці твердження є явно некоректними. ЄСПЛ оголосив прийнятними скаргу заявниці за пунктом 1 статті 6 Конвенції [3] на несправедливість провадження та її скаргу за статтею 1 Першого протоколу на те, що їй було незаконно позбавлено її майна у зв'язку з цим провадженням. В результаті ЄСПЛ постановив, що було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції, присудив компенсацію у розмірі 10 000 євро та встановив, що немає потреби розглядати скаргу за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції».

Вказана справа стала першим рішенням Великої Палати ЄСПЛ щодо України та унікальним випадком у зв'язку з віком заявниці

і терміну провадження. Вона також яскраво ілюструє ситуацію щодо системи захисту прав людини в Україні.

Першочерговими кроками, які мають виправити ситуацію що склалась з судовим та позасудовим захистом прав, повинні стати такі:

1. Забезпечення дійсної незалежності суддів та спеціальних елементів механізму захисту прав (зокрема, Уповноваженого ВРУ з прав людини).

2. Забезпечення узгодженості нормативно-правових актів у національній правовій системі.

3. Підвищення професійних стандартів щодо представників судових і позасудових механізмів захисту прав, поєднане з прозорим та відкритим відбором на посади й відповідною атестацією працюючих на посадах осіб.

4. Перегляд системи юридичної освіти, у тому числі відступ від формалістичного підходу на користь сутнісного (та ціннісного), а в частині післядипломної освіти – від фактичного вузько-нормативного підходу в діяльності осіб, причетних до правотворчості та правозастосування.

5. Забезпечення притягнення до відповідальності за порушення прав людини з боку представників судових та позасудових механізмів захисту прав, а також за невиконання відповідних рішень і тривалість розгляду.

6. Забезпечення належного й ефективного управління, перш за все, засобами, що передбачають відкритість, прозорість, публічність, зворотній зв'язок, зменшення впливу «людського фактору» на управлінські процеси.

У той же час у судовому та позасудовому захисті прав людини на національному рівні в останній час відбулися деякі позитивні зміни:

1. Поширилось належне застосування Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод і практики ЄСПЛ судовими установами.

2. Відбулися зсуви у право-розумінні представників системи захисту

прав людини, у тому числі частковий відхід від того виду позитивістського підходу, який розглядає право виключно як систему норм, встановлених державою, а права людини – як нормативні положення, зміст і обсяг яких збігається з прямо викладеним у законодавстві.

3. Запроваджено зміни до національної правової системи в частині правосуддя (від змін до Конституції України до формування нового складу судових установ і державних органів).

4. Розвернута низка антикорупційних заходів, у тому числі електронного декларування для більшості представників публічної влади.

5. Відбувається взаємодія з українською громадськістю та міжнародними організаціями на усіх етапах реформування правової системи.

Деякі зміни у системі судового та позасудового захисту прав вже надають суттєвий вплив на національно правову систему, що особливо помітно на прикладі рішень ВСУ та КСУ. Так, Верховний Суд у складі Касаційного адміністративного суду виніс 06 лютого 2018 року постанову по справі № 263/7763/17, встановивши, що не можна припинити виплачувати пенсії внутрішньо переміщеним особам з огляду на їх відсутність за місцем проживання.

«У цій справі позивач звернулась до суду з адміністративним позовом до Центрального об'єднаного управління ПФУ м. Маріуполя Донецької області, в якому просила суд визнати протиправною бездіяльність відповідача, що полягає у не виплаті з березня 2017 року пенсії позивачу, зобов'язати відповідача поновити виплату пенсії позивачу та сплатити заборгованість за весь час затримки виплати, а саме з 1 березня 2017 року. Позов обґрунтовано тим, що вона є внутрішньо переміщеною особою, перебуває на обліку у відповідача та отримує пенсію за віком. Проте з 1 березня 2017 року виплати були припинені, вважає, вказані дії незаконними, оскільки порушують право на пенсійне забезпечення. Суди нижчих інстанцій позов задовольнили. У касаційній скарзі відповідач просив скасувати оскаржувані судові рішення та відмовити в задоволенні позовних вимог. Його позиція обґрунтована тим, що

виплата пенсії припинена до встановлення місця проживання позивачки. ВСУ вирішив, що касаційна скарга задоволенню не підлягає, оскільки чинним законодавством не передбачено такої підстави для припинення виплати пенсії як надходження інформації про відсутність позивача за місцем проживання. Суд вказав, що ч. 1 ст. 49 Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» визначає випадки, в яких виплата пенсії за рішенням територіальних органів Пенсійного фонду або за рішенням суду припиняється. У цьому переліку немає надходження інформації про відсутність позивача за місцем проживання. Разом з тим, згідно п.п. 2 п. 12 Порядку здійснення контролю за проведенням соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам за місцем їх фактичного проживання/перебування соціальні виплати припиняються в разі встановлення факту відсутності внутрішньо переміщеного особи за фактичним місцем проживання/перебування згідно з актом обстеження матеріально побутових умов сім'ї. ВСУ погодився, що нижчі суди вірно вказали про пріоритетність застосування вимоги ст. 49 Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [17], а тому доводи відповідача про необхідність застосування норм постанови КМУ безпідставні. Крім цього, колегія суддів також не прийняла посилання на акт обстеження матеріально-побутових умов сім'ї, як внутрішньо переміщеної особи за фактичним місцем проживання/перебування, оскільки він не містив дати. Разом з тим, судами попередніх інстанцій було встановлено, що довідка про постановку позивачки на облік як особи, переміщеної з тимчасово окупованої території України або району проведення АТО, необхідна для призначення і продовження виплати пенсій внутрішньо переміщеним особам, є дійсною. Доказів про її скасування відповідачем не надано. Таким чином відповідач не надав жодного належного доказу на підтвердження наявності підстав для припинення виплати пенсії позивачці» [29].

Ця справа увійшла до історії українського судочинства не тільки тому, що було забезпечено відповідні соціально-економічні права людини, а й тим

безпрецедентним фактом, що суди відійшли від звичайної української практики віддавати перевагу підзаконним нормативно-правовим актам.

3.2. Не досконалість конституційного правосуддя.

Конституційне правосуддя, безумовно, займає важливе місце у системі захисту прав людини, воно впливає і на практику забезпечення та захисту, і на доктрину прав людини. КСУ здійснює вплив на систему захисту прав людини таким чином:

- 1) через прийняття рішень щодо конституційності нормативно-правових актів;
- 2) через надання офіційного тлумачення КУ;
- 3) через інститут конституційної скарги.

Рішення цього суду мають безпосередні наслідки для практики захисту прав людини. Також треба визначити, що не лише рішення КСУ, а й всі висновки щодо проектів конституційних змін мають «безпосереднє відношення до прав людини. Можна навіть стверджувати, що конституційні зміни, які були предметом попереднього конституційного нормоконтролю та набули чинності 30 вересня 2016 року, здійснюють більший вплив на майже увесь комплекс конституційних прав і свобод людини та громадянина, аніж конкретні рішення суду, присвячені окремим правам» [15].

Офіційне тлумачення КУ, яке надає суд, змінює усю правозастосовну практику, яка загалом ґрунтується на відповідних положеннях Основного Закону, й таким чином впливає на реалізацію та захист прав людини. Крім того, надання судом розуміння змісту та обсягу прав може вплинути на доктрину прав людини у національній правовій системі. Конституційна скарга дає можливість громадянам, іноземцям, особам без громадянства та юридичним особам безпосередньо звертатися до КСУ. В межах цього, суд

вирішує питання про конституційність закону України за відповідною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні по її справі закон суперечить КУ. «Конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано» [15]. Конституційна скарга є важливим новим елементом у системі захисту прав людини на національному рівні. Разом з тим, за інформацією з офіційного сайту КСУ [20], станом на 10 серпня 2020 року надійшло 396 скарг. Крім того, на розгляді суду знаходиться 42 конституційні подання. Між тим, За 2016 рік суд виніс 6 рішень, за 2017 – всього 3, за 2018 ухвалено 6, за 2019 – 8. І це наводить на думку про те, що конституційна скарга не буде настільки дієвим інструментом, як можна було б сподіватися. У той же час, більшість рішень, прийнятих за останні три роки КСУ, демонструють здатність цього органу діяти відповідно до європейських стандартів у сфері прав людини. Так, «рішення КСУ від 8 вересня 2016 року № 6-рп/2016 по справі про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій є не тільки вельми прогресивним, але й має позитивні наслідки для низки прав людини. Відповідно до положень частини п'ятої статті 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» [16], релігійні організації мають право засновувати і утримувати вільно доступні місця богослужінь або релігійних зібрань, а також місця, шановані в тій чи іншій релігії (місця паломництва). У цій статті перелічено місця, в яких такі заходи проводяться безперешкодно або зі згоди адміністрації установ, організацій і підприємств» [29]. При цьому у ч. 5 ст. 21 цього Закону встановлено, що «в інших випадках публічні богослужіння, релігійні обряди, церемонії та процесії проводяться щоразу з дозволу відповідної місцевої державної адміністрації, виконавчого органу сільської, селищної, міської ради; клопотання про видачу вказаного дозволу подається не пізніше як за 10 днів до призначеного строку проведення богослужіння, обряду, церемонії чи процесії, крім випадків, які не терплять зволікання» [16]. КСУ послався на практику ЄСПЛ, відповідно до якої визначається, що оскільки релігійні

громади традиційно існують у вигляді організованих структур, то стаття 9 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (право на свободу думки, совісті та релігії), має тлумачитися відповідно до її статті 11 (свободу мирних зібрань і свободу об'єднань). Тому релігійні зібрання є видом мирних зібрань. Суд зазначив, що вимога отримати попередній дозвіл на проведення окремих мирних релігійних зібрань у публічних місцях суперечить положенням частини першої статті 39 КУ [1]. Остання як норма прямої дії встановлює «необхідність лише завчасно сповістити органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування про проведення мирного зібрання, яке може мати як релігійний, так і нерелігійний характер. Відповідно до частини другої статті 24 КУ [1] не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками релігійних та інших переконань. Положення ч. 5 ст. 21 наведеного вище закону не містять дискримінаційних обмежень щодо діяльності окремих релігійних організацій, однак визначають дозвільний порядок проведення мирних релігійних зібрань, який відрізняється від порядку проведення мирних зібрань нерелігійного характеру. У демократичній, правовій державі не може бути встановлений різний порядок проведення мирних зібрань залежно від їх організаторів та учасників, мети і місця, форми тощо (в одних випадках вимагається отримати дозвіл, а в інших – завчасно сповістити про намір провести таке зібрання)» [29].

Крім того, суд вказав, що «на території України органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи продовжують застосовувати положення Указу Президії Верховної Ради СРСР «Про порядок організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій в СРСР» від 28 липня 1988 року № 9306-XI, яким передбачено порядок проведення громадянами мирних зібрань лише за умови отримання дозволу відповідного органу державної влади чи органу місцевого самоврядування. Згідно зі ст. 39 Основного Закону України, в якій закріплено необхідність лише завчасно сповістити органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування про проведення мирного зібрання, а також в аспекті правових

позицій, викладених у цьому рішенні, наведений указ суперечить КУ, є нечинним на території України і не може застосовуватися» [29].

Таким чином, КСУ постановив визнати неконституційними положення ч. 5 ст. 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» та Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про порядок організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій в СРСР» від 28 липня 1988 року № 9306-XI. Ці положення втрачають чинність з дня ухвалення цього рішення.

На сьогоднішній день Україна, нажаль, займає третє місце за зверненнями до ЄСПЛ, поступаючись тільки Росії і Туреччині.

3.3. Особливості діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини на національному рівні.

«Інститут омбудсмана – незалежна правозахисна структура у механізмі захисту прав людини, яка формується вищими органами державної влади під контролем громадськості та має повноваження контролювати діяльність публічної влади щодо дотримання прав людини (за власною ініціативою або за ініціативою громадян)» [12].

Специфічною властивістю інституту омбудсмана є його «особистісний» характер. Якщо суд або якийсь певний адміністративний орган часто залишаються для осіб доволі абстрактними, то омбудсман зазвичай має конкретне прізвище та обличчя. Це робить його більш доступним для звернення по допомогу для захисту своїх прав у свідомості кожного індивіда.

Крім того, якщо посаду омбудсмана займає людина, яку призначили на цю посаду завдяки її репутації та авторитету у суспільстві, яка має великий досвід правозахисної діяльності, то це позитивним чином впливає на забезпечення та захист прав людини, як безпосередньо, так і через

підвищення рівня довіри до системи захисту прав. Навпаки, якщо омбудсман не має вищевказаних якостей, то його призначення підриває довіру, до державних правозахисних інституцій.

«Незалежність омбудсмана передбачає неприпустимість і пряму заборону втручання з боку органів державної влади, політичних партій, ЗМІ, міжнародних і національних організацій, а також неупередженість у його діяльності та наявність достатніх ресурсів для виконання повноважень, свободу у здійсненні кадрової й організаційної політики» [12].

При цьому діяльність омбудсмана пов'язана з активним втручанням, що виражається як у проведенні різноманітних перевірок, розслідувань, проваджень, так і у широкому розголосі та висвітленні діяльності, розповсюдженні інформації про порушення прав людини на державному рівні.

Для інституту омбудсмана характерні наполегливість, оперативність і неформальний характер процедур у сфері захисту прав людини. Важливою рисою інституту омбудсмана, яка впливає на ефективність захисту ним прав людини, є наявність безпосереднього контакту з громадянами та забезпечення правової допомоги (у тому числі безоплатної) всім носіям прав людини, хто цього потребує.

Характерним для інституту омбудсмана є швидке реагування на порушення прав людини, що особливо актуально в українських умовах.

Так, 23 травня 2018 року Уповноважений ВРУ з прав людини Людмила Денісова відкрила провадження за фактом нападу на ромський табір на Тернопільщині з огляду на те, що у ньому вбачаються явні ознаки дискримінації за національною ознакою та розпалення ворожнечі щодо ромської національної меншини.

«За наявною у омбудсмана інформацією, ввечері 22 травня 2018 року радикально налаштовані особи спалили ромський табір, розташований в Великогаївському лісі Тернопільської області. Під час нападу невідомі особи використали вогнепальну зброю та відкрили стрілянину. В цей час у таборі перебували 7 дорослих та більше 30 дітей, які втекли до лісу» [29].

Омбудсман висловила занепокоєння з приводу збільшення кількості інцидентів на ґрунті міжнаціональної нетерпимості, зокрема до представників ромської національної меншини, а також закликала правоохоронні органи до провести ретельне розслідування і вжиття заходів превентивного характеру щодо недопущення таких випадків у майбутньому, а громадськість – до толерантності, терпимості та недискримінації за національними, релігійними, чи ще будь-якими ознаками.

«Уповноважений ВРУ з прав людини має широку юрисдикцію щодо захисту прав людини, зокрема:

- 1) повноваження щодо проведення проваджень, розслідувань і перевірок;
- 2) розгляду звернень громадян та ініціювання обов'язкових для розгляду подань з викладенням рекомендацій щодо усунення виявлених порушень прав людини органами державної влади;
- 3) внесення пропозицій щодо змін до законодавства або перегляду неправомірної адміністративної практики органів державної влади» [12].

Інститут Уповноваженого ВРУ з прав людини поєднує риси «сильної» (наприклад, перевірки місць позбавлення волі в межах Національного превентивного механізму) та «слабкої» (наприклад, припинення розгляду звернень громадян, якщо зацікавлена особа звернулася до суду) моделі омбудсмана. Велику частку повноважень Уповноваженого ВРУ з прав людини, як і будь-якого омбудсмана, займають контрольні та моніторингові процедури. Зокрема, він представляє щорічні доповіді про стан дотримання та захисту прав людини в Україні, за результатами яких формуються рекомендації органам державної влади, здійснює моніторингові візити, так само, як і його представники, до відповідних установ і організацій [23].

Так, 2 серпня 2018 року на офіційному сайті Уповноваженого ВРУ з прав людини було розміщено інформацію, «що під час моніторингового візиту до притулку для дітей Служби у справах дітей Волинської обласної державної

адміністрації регіональний координатор у Волинській області Віталій Єлов та співробітник Департаменту Національного Превентивного Механізму Олена Прашко виявили, що в дитячому притулку в м. Рожище діти зазнавали тілесних ушкоджень та сексуальних домагань з боку керівництва. В притулку перебувало 33 дитини віком від 3 до 18 років. В десятих з них монітори виявили сліди тілесних ушкоджень. Троє дівчат заявили про сексуальні домагання з боку родича директора установи. Діти розповіли, що директор установи та його брат, який працює там же черговим з режиму, їх часто били та психологічно тиснули. За словами потерпілих дітей, вони повідомляли про це виховательці, але вона жодним чином не реагувала. Представники Уповноваженого терміново викликали до притулку представників Національної поліції, Служби у справах дітей, Прокуратури» [30].

Уповноважений ВРУ з прав людини Людмила Денісова звернулась до Міністерства внутрішніх справ, Міністерства охорони здоров'я та до губернатора Волинської області з вимогою вжити всіх можливих заходів і терміново забезпечити дітям захист і необхідну медичну та психологічну допомогу.

За останні роки в інституті Уповноваженого ВРУ з прав людини відбулися суттєві зміни. Наприклад, запровадження Національного превентивного механізму та моделі «Омбудсман+» (спільні з громадськістю моніторингові процедури), налагодження стійких зв'язків з міжнародними та національними правозахисними організаціями, розширення повноважень у сфері протидії дискримінації, доступу до інформації та захисту даних.

Разом з тим, призначення нового Уповноваженого ВРУ з прав людини у 2018 році виявило потребу убезпечити цю посаду від політичного впливу і вивести її на новий рівень. Попри численні порушення у процедурі голосування, термінах призначення на посаду та компанії в пресі і на телебаченні, щодо кандидатур, новий омбудсман приступила до роботи, і початок її діяльності викликав неоднозначну реакцію на національному й

міжнародному рівні. Крім того, правозахисники та громадські активісти висловлюють побоювання, що такий початок підірве довіру до цього інституту захисту прав людини, а належність омбудсмана до однієї політичної сили з керівництвом Міністерства внутрішніх справ та Міністерством юстиції може вплинути на її незалежність.

Серед головних рекомендацій, які повинні бути спрямовані на посилення впливу, незалежності та довіри Уповноваженого ВРУ з прав людини слід виділити наступні:

1. Внесення змін до законодавства щодо процедури призначення на посаду.
2. Внесення змін до законодавства щодо критеріїв зайняття з посади (у тому числі зниження вікового цензу та введення більш жорстких критеріїв щодо досвіду правозахисної діяльності).
3. Посилення громадського контролю за діяльністю омбудсмана.
4. Звернення до Конституційного Суду України щодо призначення на посаду омбудсмана.

Висновок до розділу III

Таким чином, конституційне правосуддя оказує великий впливає як на практику, так і на доктрину прав людини у національній правовій системі. Тому КСУ має стати сильним і незалежним, а також терміново вирішити організаційно-адміністративні проблеми та позбутися суддів з заплямованою репутацією для того, щоб нарешті відбулись фундаментальні перетворення.

Інститут Уповноваженого ВРУ з прав людини має величезний потенціал щодо захисту прав, однак йому бракує політичної незалежності з одного боку, та посилення, з іншого.

Швидке реагування на звернення громадян щодо порушення прав, можливість контролювати дотримання прав людини органами державної влади та іншими представниками громадського сектору, співпраця з громадськістю й міжнародними правозахисними організаціями – усе це підвищує значущість і дієвість омбудсмана, і робить його важливим елементом системи захисту прав індивіда.

Висновки

Отже, підсумовуючи усе вищевказане ми можемо констатувати, що громадянські права і свободи є однією з найбільших цінностей і надбань демократичного суспільства. У кожної людини має бути законна можливість користуватися цими правами і свободами. В свою чергу, держава як гарант повинна забезпечувати дотримання цих прав і свобод усіма доступними їй засобами.

Щодо загальної практичної реалізації, конституційні права і свободи забезпечуються двома категоріями гарантій, а саме загальними та юридичними. За допомогою цих гарантій безпосередньо охороняються, реалізуються і захищаються усі права і свободи громадян, а також усуваються порушення прав і свобод і поновлюються права, яких було не дотримано.

Таким чином, функціонування судових та позасудових механізмів захисту прав людини повинне ґрунтуватися на засадах незалежності, ефективності та професійної компетентності. При цьому в діяльності відповідних елементів механізмів має переважати сутнісний і ціннісний, а не вузько-формальний підхід.

Національно-правова система потребує реформування у різних сферах, за допомогою якого може бути поліпшено забезпечення та захист прав людини в Україні. Особливі проблеми виникають щодо ефективності захисту прав на усіх рівнях правової системи. Зокрема це пов'язано з низькою юридичною грамотністю громадян і недосконалістю системи судочинства.

Резюме

Дипломна робота Ларченка Дениса Володимировича на тему: «Механізм захисту прав людини в сучасній Україні: проблемні аспекти».

У дипломній роботі Ларченка Дениса Володимировича детально проаналізовані всі права і свободи, якими користуються люди і громадяни в сучасній Україні, ретельно розібрані види правових гарантій, які надає наша держава своїм громадянам і механізми їх захисту. Також, автор розглянув деякі проблемні аспекти захисту прав людини і надав свої рекомендації щодо усунення цих проблем.

У першому розділі перелічені всі конституційні права громадян України, а також людей що знаходяться на її території, а також деякі обмеження прав людини в умовах надзвичайного стану.

У другому розділі роботи, присвяченому гарантіям і механізмам захисту прав людини в Україні, досліджено механізми захисту прав і свобод українських громадян і тих людей, хто не має громадянства, детально розглянуто інститут омбудсманів, проаналізовано діяльність міжнародних і національних правозахисних організацій.

У третьому розділі висвітлені питання, пов'язані з проблемами судового та позасудового захисту прав людини, а також розглянуті особливості діяльності Уповноваженого ВРУ з прав людини.

У роботі наведені теоретичні та практичні рекомендації щодо захисту державою прав і свобод людини в сучасній Україні.

Summary

Thesis of Larchenko Denys Vladimirovich on the topic: "The mechanism of human rights protection in modern Ukraine: problematic aspects."

Denis Vladimirovich Larchenko's diploma work analyzes in detail all the rights and freedoms which are used by people and citizens in modern Ukraine, carefully analyzes the types of legal guarantees that our state provides to its citizens and mechanisms for their protection. Also, the author considered some problematic aspects of human rights protection and provided his recommendations on how to eliminate these problems.

The first section lists all the constitutional rights of citizens of Ukraine, as well as people in its territory, as well as some restrictions on human rights in a state of emergency.

The second section, devoted to guarantees and mechanisms for the protection of human rights in Ukraine, examines the mechanisms for protecting the rights and freedoms of Ukrainian citizens and stateless persons, examines in detail the institution of ombudsmen, analyzes the activities of international and national human rights organizations.

The third section covers issues related to the problems of judicial and extrajudicial protection of human rights, as well as the peculiarities of the work of the Parliamentary Commissioner for Human Rights.

The paper presents theoretical and practical recommendations for state protection of human rights and freedoms in modern Ukraine.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон від 01.01.2020 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
(дата звернення: 14.08.2020).
2. Загальна Декларація прав людини 1948р.: Закон від 10.12.1948 № 995_015// База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
(дата звернення: 23.08.2020).
URL: <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>
3. Європейська конвенція з прав людини 1950р.: Закон від 02.10.2013 № 995_004 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
(дата звернення: 19.08.2020).
URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf
4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966р.: Закон від 19.10.1973 № 995_042 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text
(дата звернення: 19.08.2020).
URL: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/opccpr1.aspx>
5. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966р. від 19.10.1973 № 995_043 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
(дата звернення: 24.08.2020).

- URL: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>
6. Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966р.: Закон від 25.10.1991 № 995_086 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_086#Text (дата звернення: 25.08.2020).
URL: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/opccpr1.aspx>
7. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»: Закон від 18.07.2020 №3773-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text> (дата звернення: 25.08.2020).
8. Конституційне право України / За ред. В.Ф. Погорілка. – К.: Наукова думка, 2002. – С.205 – 206.
9. Мотьвилавка Е.Я. Теорія регулятивного і охоронного права. – Воронеж, 1990р.
10. Закон України «про Конституційний суд України»: Закон від 20.03.2020 № 2136-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text> (дата звернення: 29.08.2020).
11. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Омбудсмен>
12. Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини»: Закон від 20.03.2020 №776/97-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.08.2020).
13. Закон України «Про звернення громадян»: Закон від 01.01.2020 № 393/96-ВР// База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.08.2020).
14. *Vochan v. Ukraine* (No. 2), 22251/08 – Legal Summary, [2015] ECHR 238
Справа «Бочан проти України (№ 2)» (Заява № 22251/08): Закон від 05.02.2015 № 974_a43// База даних «Законодавство України» / ВР України.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a43#Text
(дата звернення: 05.09.2020).

15. Євсєєв О. П. Захист прав людини у 2016 році засобами конституційного судочинства / О. П. Євсєєв // Українська Гельсінська група з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://helsinki.org.ua/zahyst-pravlyudyny-u-2016-rotsi-zasobamy-konstytutsijnoho-sudochynstva/>

16. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації»: Закон від 31.01.2019 № 987-ХІІ // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>
(дата звернення: 07.09.2020).

17. Закону «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування»: Закон від 25.10.2020 № 1058-ІV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text>
(дата звернення: 03.09.2020).

18. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон від 15.08.2020 № 2747-ІV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
(дата звернення: 14.09.2020).

19. Організація судових та правоохоронних органів: - підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / [І.Є. Марочкін, Н.В. Сібільова, В.П. Тихий та ін.]; за ред. І.Є. Марочкіна, Н.В. Сібільової. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2007. 528 с.

20. Сайт КСУ <http://www.ccu.gov.ua/>

21. Фрицкій О.Ф. Конституційне право України: Підручник. 3-є вид., перероб. і доп. – К.: Юріком Інтер, 2006. – 512 с.

22. В.Ф. Годованець. Конституційне право України: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2005. – 360 с.

23. Конституційне право України: Підручник для студентів вищих навчальних закладів/ За ред. Академіка АПрН України, доктора юридичних наук, професора Ю. М. Тодики, доктора юридичних і політичних наук, професора В.С. Журавського. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. – 544 с.

24. Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану»: Закон від 28.12.2015 № 1550-ІІІ // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text>

(дата звернення: 23.09.2020).

25. <https://www.kmu.gov.ua/npas/249869713>

26. https://uk.wikipedia.org/wiki/Категорія:Міжнародні_правозахисні_організації

27. https://uk.wikipedia.org/wiki/Категорія:Правозахисні_організації_України

28. Закон України «Про національні меншини в Україні»: Закон від 12.12.2012 № 2494-ХІІ // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12#Text>
(дата звернення: 26.09.2020).

29. Разметаєва Ю. С Доктрина та практика захисту прав людини
Видавництво «ФОП Голембовська О.О.», 2018. м. Київ

30. <http://www.ombudsman.gov.ua/>